

Η Προσευχή σε μια διαθεματική προσέγγιση

Μαρία Κούντη

Δρ., Φιλόλογος-Θεολόγος

Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

kounti.m@gmail.com

Αικατερίνη Λαλαγιάννη

Δρ., Θεολόγος-Φιλόλογος

Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

klalagianni@gmail.com

Περίληψη

Η παρούσα διδακτική πρόταση παρουσιάζει μια διαθεματική διδακτική παρέμβαση, που αποσκοπεί στην ολιστική θεώρηση της γνώσης. Με άξονα το θέμα της Προσευχής αξιοποιήθηκαν σε ένα πλαίσιο σπειροειδούς ενασχόλησης τα γνωστικά αντικείμενα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και των Θρησκευτικών. Με πρώτιστους στόχους την ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος, την ενεργή συμμετοχή αλλά και την αλλαγή της στάσης των μαθητών απέναντι στο μάθημα των Θρησκευτικών, επιχειρήθηκε αρχικά η νοηματική προσέγγιση της Κυριακής Προσευχής (Μτ. 6.9-13), ενώ στη συνέχεια οι μαθητές κλήθηκαν να «διαβάσουν» την Προσευχή των Πατέρων της Όπτινα, την Προσευχή του Ιωνά, τον 3ο Ψαλμό και τον 56ο Ψαλμό. Αντίστοιχα από την αρχαιοελληνική γραμματεία τους ζητήθηκε να προσεγγίσουν την Προσευχή του Χρύση (Ιλ. Α. 38-43), την Ωδή στην Αφροδίτη της Σαπφούς, τις Προσευχές της Ελένης και του Μενέλαου (Ευριπίδης, Ελένη 1093-1106, 1441-1450), αλλά και την Προσευχή του Σωκράτη, όπως αυτή παραδίδεται στον πλατωνικό Φαίδρο (279bc). Η ενεργητική εμπλοκή των μαθητών προσέδωσε στη διδασκαλία των ανωτέρω γνωστικών αντικειμένων παράλληλα με τα αναμενόμενα από τα ΑΠΣ γνωστικά αποτελέσματα μια πιο ενδιαφέρουσα και πιο ευφάνταστη για τους μαθητές αντιμετώπιση του αρχαίου ελληνικού λόγου αλλά και των θρησκευτικών κειμένων.

Λέξεις κλειδιά: Διαθεματικότητα, Προσευχή, Αναζήτηση του Θεού

1. Εισαγωγή

Η προσευχή βρίσκεται στο κέντρο της θρησκευτικής δραστηριότητας είτε ως προσωπική εκδήλωση είτε ως πράξη μιας ομάδας, ενός συνόλου ανθρώπων. Απλουστευμένα θα μπορούσε να οριστεί ως προσπάθεια επικοινωνίας με τον Θεό (Mauss, 1909· James, 2002). Ειδικότερα η χριστιανική προσευχή «ελευθερώνει τον άνθρωπο τον απαγκιστρώνει από την εξωτερική φύση και τον ίδιο του τον εαυτό (...) και κρατά την ψυχή του ανοιχτή απέναντι στο πρόσωπο του Θεού» (Στανισλόε, 2009: 69).

Για την ορθοδοξία, η προσευχή, κοινή, «έν έκλησσία» (Α΄ Κορινθίους 11. 18), ή κατ' ιδίαν, συνιστά ανάβαση και ομιλία του νου προς τον Θεό, «ή προσευχή όμιλία έστιν ού προς Θεόν» (Νείλος Ασκητής, *Περί Προσευχής*, PG 79, 1168C). Το σύνολο της πατερικής και λειτουργικής παράδοσης επισημαίνει ότι ολόκληρη η ανθρώπινη ζωή «προσευχής καιρός έστω» (Μέγας Βασίλειος, *Λόγος Ασκητικός*, PG 31, 877A). «Αδιαλείπτως προσεύχεσθε» παροτρύνει ο Απόστολος Παύλος τους νεοφώτιστους

Θεσσαλονικείς (Α΄ Θεσ. 5. 17) και τονίζει έτσι την ανάγκη αδιάκοπης προσευχής και ακατάπαυστης δοξολογίας, συνεχούς και αδιάλειπτης κοινωνίας του ανθρώπου με τον Θεό. Η προσευχή αυτή είτε ατομική, «εἰς το ταμείον» (Μτ. 6.5-6), είτε κοινή, «οὐ γάρ εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι» (Μτ. 18.20), γίνεται η συνεχής του Θεού μνήμη (Κλήμης Αλεξανδρέας, *Στρωματεῖς*, PG 9, 456C) και γεγονός κοινωνίας και αγαπητικής ένωσης ανθρώπου και Θεού (Σκαλτσής, 2007· Μαντζαρίδης, 2003). Αυτή την προσπάθεια κοινωνίας και ένωσης επιχειρήσαμε να προσεγγίσουμε με την παρούσα διδακτική πρόταση. Αξιοποιώντας τις αρχές της διαθεματικότητας και του κριτικού γραμματισμού αντιμετωπίσαμε ολιστικά τη διαχρονική προσπάθεια του ανθρώπου να επικοινωνήσει με τον Θεό μέσα από την προσευχή. Στο πλαίσιο αυτό μελετήσαμε παράλληλα κείμενα τόσο της αρχαίας ελληνικής όσο και της χριστιανικής γραμματείας. Επιλέχθηκαν να μελετηθούν: η Κυριακή Προσευχή (Μτ.6.9-13), η Προσευχή των Πατέρων της Όπτινα, η Προσευχή του Ιωνά, ο 3ος Ψαλμός και ο 56ος Ψαλμός, η Προσευχή του Χρύση (Ιλ. Α.38-43), η Ωδή στην Αφροδίτη της Σαπφούς (Καζάζης, Καραμήτρου, 2001), η προσευχή της Ελένης και η προσευχή του Μενέλαου (Ευριπίδης, *Ελένη* 1093-1106, 1441-1450) αλλά και η προσευχή του Σωκράτη όπως αυτή παρουσιάζεται στον πλατωνικό *Φαίδρο* (279bc).

2. Θεωρητικό πλαίσιο

Με την εμπλοκή και διασύνδεση διακριτών γνωστικών αντικειμένων, της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και των Θρησκευτικών, επιχειρήσαμε τη σφαιρική μελέτη του επιλεγμένου θέματος «με μεθοδολογία και γλώσσα από περισσότερους από έναν κλάδους με στόχο την ολιστική αντιμετώπιση της γνώσης» (Jacobs, 1989: 8) αλλά και την παράλληλη αύξηση της μάθησης σε κάθε γνωστική περιοχή (Coneetal, 1998). Η διαθεματικότητα, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Η. Ματσαγγούρας, στην ολοκληρωμένη της μορφή σημαίνει κατάργηση των διακριτών μαθημάτων και οργάνωση της σχολικής γνώσης γύρω από συγκεκριμένα θέματα (Ματσαγγούρας, 2003). Και ο Πλάτων γράφει «τά τε χύδην μαθήματα παισὶν ἐν τῇ παιδείᾳ γένομενα τούτοις συνακτέον εἰς σύνοψιν οἰκειότητος ἀλλήλων τῶν μαθημάτων καὶ τῆς τοῦ ὄντος φύσεως. Μόνη γοῦν, εἶπεν, ἡ τοιαύτη μάθησις βέβαιος ἐν οἷς ἀνέγγενηται. Καὶ μεγίστη γε, ἥνδ' ἐγώ, πείρα διαλεκτικῆς φύσεως καὶ μή· ὁ μὲν γὰρ συνοπτικὸς διαλεκτικός, ὁ δὲ μὴ οὐ» (*Πολιτεία*, 537c) και συγκροτεῖ κατὰ κάποιον τρόπο το θεωρητικό υπόβαθρο της διαθεματικότητας, της ολιστικής, δηλαδή, κατάκτησης της γνώσης που δύναται να παρέχει στο μαθητή την ευκαιρία να συγκροτήσει ένα ενιαίο σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που θα του επιτρέψει να αναπτύξει προσωπική άποψη (Αλαχιώτης, 2002). Στο πλαίσιο αυτό επιχειρήθηκε στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μια εκπαιδευτική προσέγγιση που αποσκοπεί στην ενοποίηση της γνώσης και επιχειρεί να προσφέρει στους μαθητές/τριες τη δυνατότητα να συνδυάσουν οπτικές διαφόρων γνωστικών-διδασκικών αντικειμένων, να ανακαλύψουν περισσότερες από μία αλήθειες, να προσεγγίσουν το υπό εξέταση θέμα σφαιρικά και να οδηγηθούν έτσι από την αποσπασματική μάθηση στην ολιστική και πραγματική γνώση. Η διαθεματική προσέγγιση που κινείται τόσο στον κάθετο όσο και στον οριζόντιο άξονα της γνώσης σχηματίζει την απαραίτητη και ιστύτερη βάση για την εποικοδομητική, αναλυτική και διερευνητική μάθηση. Αναλυτικότερα, η διαθεματική προσέγγιση καταλύει τις διαχωριστικές γραμμές που οριοθετούν τα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα και ενοποιώντας έτσι τη σχολική γνώση (Ματσαγγούρας, 2002), μετασχηματίζει την αποσπασματική γνώση σε

ολιστική και πραγματική. Η οριζόντια αυτή διασύνδεση της γνώσης συντελεί αποτελεσματικά στη βελτίωση της μαθησιακής διαδικασίας καθώς ακολουθεί τις αρχές της Μορφολογικής Ψυχολογίας που εντοπίζει την ολιστική λειτουργία της αντίληψης και επισημαίνει ότι οι μαθητές αντιλαμβάνονται την ολότητα καλύτερα, ευκολότερα και πληρέστερα από τα επιμέρους (Κολιάδης, 2002). Παράλληλα καθώς εμπλέκει τους ίδιους τους μαθητές στη διαδικασία της αναζήτησης, τους μετακινεί στο κέντρο της εκπαιδευτικής προσπάθειας, τους επιτρέπει να λάβουν ενεργό ρόλο στην εκπαιδευτική πράξη, τους ωθεί να λειτουργήσουν και ως πομποί, να γίνουν συνδημιουργοί και να μετέχουν ενεργά και αποτελεσματικά στη διαμόρφωση του μορφωτικού προϊόντος (Glaserfeld, 1989· Wood, 1998).

Υπό το πρίσμα αυτό, η προσέγγιση μας, κινούμενη σπειροειδώς, ξεκίνησε από το μάθημα των Θρησκευτικών για να μεταβεί σταδιακά στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία και να ολοκληρωθεί με τη συνδρομή και των δύο γνωστικών αντικειμένων.

Η παράλληλη μελέτη των χριστιανικών και των αρχαιοελληνικών προσευχών παρέχουν τη δυνατότητα να αναπτυχθεί η «εναλλαγή των προοπτικών», τη δυνατότητα να «βλέπει» ο μαθητής τις άλλες θρησκείες μέσα από τη χριστιανική προοπτική αλλά και τον Χριστιανισμό μέσα από τα μάτια των άλλων θρησκειών. Σε μια πολυδιάστατη και πλουραλιστική κοινωνία η ικανότητα να προσεγγίζει κανείς τη θρησκεία μέσα από τα δικά της μάτια αλλά και μέσα από τα μάτια των άλλων συντελεί στην πολυδιάστατη προσέγγιση της μίας και αυτής πραγματικότητας (Dressler, 2006) και σταδιακά στην αποδοχή κατανόηση και επακόλουθη αρμονική συμβίωση όλων των πολιτιστικών και θρησκευτικών ομάδων.

Οι μαθητές έχοντας ήδη γνωρίσει τα ομηρικά έπη και πτυχές της δραματικής ποίησης, αλλά και τη χριστιανική παράδοση, μπορούν να εμβαθύνουν στην ιστορική πορεία της αναζήτησης του Θεού διαχρονικά, να μελετήσουν παράλληλα την έννοια και τα αιτήματα της προσευχής και να αποκωδικοποιήσουν τις ανθρώπινες ανάγκες που αυτά καλύπτουν καθώς χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης είναι να αναζητά τον ουρανό και τις χάρες που από αυτόν αναβλύζουν. Η διαθρησκευτική μελέτη καλλιεργείτο σεβασμό προς τον άλλο και ενθαρρύνει την κοινωνία των προσώπων με βάση τα κοινά στοιχεία και την αποδοχή της διαφορετικότητας.

Οι ειδικοί στόχοι αυτής της επάλληλης διακλάδωσης ήταν η ανάπτυξη δεξιοτήτων, η καλλιέργεια αυτενέργειας σε ατομικό και συνεργατικό περιβάλλον, η καλλιέργεια μεταγνωστικής δεξιότητας, αφού οι μαθητές/τριες μετατράπηκαν σε αξιολογητές των πληροφοριών που δέχτηκαν με αποτέλεσμα να μάθουν πώς να μαθαίνουν. Πιο συγκεκριμένα θέσαμε ως στόχους:

όσον αφορά στις γνώσεις:

- να μελετήσουν οι μαθητές το φαινόμενο της προσευχής, όπως αυτή αποτυπώνεται σε κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας αλλά και σε μεταγενέστερα χριστιανικά κείμενα,
- να προβληματιστούν και να συζητήσουν τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος επιχείρησε μέσω της προσευχής να προσεγγίσει το θείο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους,
- να βρουν οι μαθητές πώς η προσπάθεια αυτή αποτυπώνεται σε διαφορετικά γραμματειακά είδη και σε διαφορετικές εποχές, όσον αφορά στις δεξιότητες:

- να διερευνήσουν και να εντοπίσουν τη σχέση του ανθρώπου με το θείο, να κατανοήσουν ότι κοινή είναι πάντοτε η προσπάθεια του ανθρώπου να γνωρίσει τον Θεό και να επικοινωνήσει μαζί του,
- να βιώσουν οι μαθητές την εμπειρία της συνομιλίας διαφορετικών κειμένων, αλλά και να καλλιεργήσουν με κατάλληλες τεχνικές, τη δεξιότητα να οδηγούνται αυτόνομα στη διερεύνηση της γνώσης σύμφωνα με το ανακαλυπτικό, διερευνητικό μοντέλο μάθησης,
- να ενδυναμώσουν τις προσληπτικές δεξιότητές τους και να προχωρήσουν στην κριτική πρόσληψη των ερεθισμάτων, όσον αφορά στις «στάσεις» τους:
- να προαγάγουν τη συνεργατικότητα και την ατομικότητά τους, ώστε να προκληθεί η ελεύθερη και αυθόρμητη συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία,
- να ενισχύσουν την επινοητική τους φαντασία, τη δημιουργική αλλά και κριτική σκέψη, την πολλαπλή νοημοσύνη τους,
- να καλλιεργήσουν θετική στάση απέναντι στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία αλλά τα Θρησκευτικά μέσα από την αβίαστη προσέλκυση του ενδιαφέροντός τους και εν τέλει
- να μετασχηματίσουν τη στάση τους απέναντι στα συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα.

3. Στοιχεία εφαρμογής

Η διαθεματική διδακτική παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στο Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ένα αστικό σχολείο (ενιαίο Γυμνάσιο και Λύκειο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης). Απευθύνθηκε σε μαθητές της Α΄ Λυκείου. Ο χρόνος υλοποίησης προσδιορίστηκε σε τέσσερις διδακτικές ώρες, αλλά η παρουσίαση των ομαδικών εργασιών πραγματοποιήθηκε μετά από δυο βδομάδες, χρόνος εργασίας των μαθητών. Η αξιολόγηση έγινε κατά την ώρα του μαθήματος (δραστηριότητα μαθητών ανά ομάδες), αλλά κυρίως με την παρουσίαση ομαδικής εργασίας, η οποία αποτέλεσε την γραπτή αξιολόγηση του τετραμήνου.

4. Σχεδιασμός-υλοποίηση της διαθεματικής πρότασης

Προηγείται η μελέτη της Διδακτικής Ενότητας 2.3 *Προσευχή* του ΝΠΣ, σύμφωνα με το *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών της Α΄ Λυκείου*, όπου αναπτύσσονται τα βασικά στάδια του θέματος ως εξής:

α) Βιώνοντας: Πώς τοποθετείται ο κάθε ένας απέναντι στο γεγονός της προσευχής; Απαντήστε στο προηγούμενο ερώτημα εντοπίζοντας γιατί, πώς και πότε προσευχόμαστε και ποιες ανάγκες καλύπτει η προσευχή.

β) Νοηματοδοτώντας: μελετάμε πατερικά και λογοτεχνικά κείμενα.

γ) Αναλύοντας: αναζητούμε τους τρόπους και τα είδη της προσευχής: ευχαριστία, αίτηση, μετάνοια, δοξολογία, κοινή και ατομική, τυπική και αυθόρμητη, αδιάλειπτη προσευχή.

δ) Εφαρμόζοντας: ένας άγιος επικοινωνεί με τον Θεό, μελέτη περίπτωσης.

Αφού κατακτήσουν οι μαθητές τις ανωτέρω γνώσεις ακολουθεί η υλοποίηση της διαθεματικής μας πρότασης.

Στάδιο 1^ο (Παρουσιάζοντας): Με γνώμονα την πεποίθηση ότι η αξιοποίηση της αισθητικής εμπειρίας και της τέχνης μέσα από στοχευμένες διδακτικές

δραστηριότητες κινητοποιεί το ενδιαφέρον των μαθητών, ζωογονεί τη διαδικασία της μάθησης και λειτουργεί ως πρόσθετο κίνητρο για περισσότερο ενεργή συμμετοχή (Mezirow, 1998· Perkins, 1994· Κόκκος, 2011) αξιοποιήσαμε ως εκκίνηση, (αφόρμηση ή έναυσμα) δύο πίνακες του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (*Η Αγωνία στον Κήπο*, 1608, Μουσείο Καλών Τεχνών, Βουδαπέστη και *Η προσευχή στην Γεσθημανή*, 1590, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο). Οι μαθητές παρατήρησαν, περιεργάστηκαν, περιέγραψαν τους εν λόγω πίνακες, στοχάστηκαν σχετικά και κινητοποιήθηκαν (artfulthinking: παρατήρηση, σχολιασμός έργου τέχνης, στοχαστική μάθηση μέσω της τέχνης) ώστε να εισέλθουν στο θέμα της Προσευχής. Ακολούθως έγινε η εισαγωγή στην *Κυριακή Προσευχή* με ένα σχετικό puzzle. Η *Κυριακή Προσευχή* με τη μορφή του puzzle προσέδωσε στη διαδικασία παιγνιώδη διάθεση. Αμέσως μετά προχωρήσαμε, με τη μορφή κατευθυνόμενου διαλόγου, σε συζήτηση κατά την οποία οι μαθητές/τριες ανακάλεσαν στη μνήμη τους ότι ο Χριστός παρέδωσε μόνο μία προσευχή που γι αυτό καλείται *Κυριακή Προσευχή* (Λκ. 11.1-4 και Μτ. 6.9-13).

Στάδιο 2^ο (Εφαρμόζοντας): Κατά το δεύτερο στάδιο ζητήθηκε από τους μαθητές να συμπληρώσουν σε ομάδες (Μητροπούλου, 2008· Cohen, 1994) ένα φύλλο εργασίας και να προχωρήσουν στην ανάλυση της *Κυριακής Προσευχής* (Σμέμαν, 2002). Οι ερωτήσεις που τέθηκαν στόχευαν στον εντοπισμό της αφορμής της απαγγελίας της προσευχής, τη σημασία της προσφώνησης, καθώς και την επισήμανση αλλά και την ομαδοποίηση των αιτημάτων της. Τα παραπάνω λειτούργησαν ως έναυσμα προβληματισμού σχετικά με τη λειτουργική θέση και τη σημασία της προσευχής στην Θεία Ευχαριστία. Τέλος αξιοποιώντας τη μέθοδο του artfulthinking (παρατήρηση, σχολιασμός έργου τέχνης, στοχαστική μάθηση μέσω της τέχνης) ζητήσαμε από τους μαθητές να συλλογιστούν αν η προσευχή μπορεί να συνδυάζει τυπικά μοτίβα και προσωπικά στοιχεία.

Στάδιο 3^ο (Διερευνώντας): Οι μαθητές κλήθηκαν να μελετήσουν με τη βοήθεια φύλλων εργασίας παράλληλα μία προσευχή από τη χριστιανική γραμματεία και αντίστοιχα μία από την αρχαιοελληνική. Η πρώτη ομάδα εξέτασε την Προσευχή του Ιωνά και την Προσευχή του Χρύση (Ιλ. Α. 38-43). Η δεύτερη ομάδα μελέτησε τον 56^ο Ψαλμό και τις Προσευχές της Ελένης και του Μενέλαου (Ευριπίδης, *Ελένη* 1093-1106, 1441-1450), η τρίτη ομάδα τον 3^ο Ψαλμό και την Ωδή στην Αφροδίτη της Σαπφούς και η τέταρτη την Προσευχή των Πατέρων της Όπτινα, και αντίστοιχα την προσευχή του Σωκράτη από τον πλατωνικό *Φαίδρο* (279bc). Αναλυτικότερα οι μαθητές ανά ομάδες έχοντας στα χέρια τους δύο φύλλα εργασίας συζητούν, προγραμματίζουν και διαχωρίζουν τις αρμοδιότητες τους στη σχολική ώρα που τους δίνεται. Ο χρόνος ολοκλήρωσης των παρουσιάσεων οριοθετείται σε τρεις βδομάδες. Στην ολομέλεια προηγείται ανάκληση προηγούμενων γνώσεων και ως προς τα βιβλικά περιστατικά, τα είδη της προσευχής (Μπούκης, 1978) και ως προς τα είδη της ποίησης.

Κατά την προσέγγιση των κειμένων της πρώτης ομάδας σημειώνεται emphaticώς πως στην Ομηρική προσευχή ακολουθείται μία δομή με τυπικά στοιχεία που καλούνται οι μαθητές να αναγνωρίσουν. Η απεικόνιση του προσευχόμενου Χρύση σε κρατήρα του 4^{ου} αιώνα συμβάλλει στην πρόσληψη του γεγονότος. Τέλος το ομηρικό κείμενο μας πληροφορεί πως ο θεός Απόλλωνας σπεύδει άμεσα να ανταποκριθεί στο αίτημα του ιερέα του, καθώς «ως ένα βαθμό οι σχέσεις των θεών

με τους ανθρώπους ρυθμίζονται από ένα στοιχείο "συμβολαίου"». Αυτό το "συμβόλαιο" πρέπει οι μαθητές να αναζητήσουν και να περιγράψουν. Αντίστοιχα η ίδια ομάδα μελετά την προσευχή του Ιωνά κατά την παραμονή του στην κοιλία του κήτους. Το περιστατικό εγείρει το ενδιαφέρον των μαθητών, οι οποίοι πρέπει να περιγράψουν το γεγονός να αιτιολογήσουν τη στάση του Ιωνά, να εντοπίσουν τα αιτήματά του αλλά και τη δομή και το είδος της προσευχής.

Η δεύτερη ομάδα καλείται να μελετήσει τις προσευχές της Ελένης και του Μενέλαου όπως αυτές παραδίδονται από τον Ευριπίδη στην τραγωδία *Ελένη*. Τα τυπικά στοιχεία, η δομή της προσευχής και η σχέση προσευχόμενου και θεού αποτελούν και πάλι τα ζητούμενα στις προσευχές των δύο ηρώων. Το παράλληλο κείμενο (Οδ. α 61-64) που δίνεται συνδράμει στην προσπάθεια των μαθητών. Στο δεύτερο φύλλο εργασίας της ίδιας ομάδας «πρωταγωνιστής» είναι ένας πολύπαθος, αλλά και δοξασμένος βασιλιάς, ο Δαβίδ. Οι μαθητές καλούνται να παρουσιάσουν τα γεγονότα της καταδίωξης του Δαβίδ από τον βασιλιά Σαούλ, καθώς και τα αίτια του φθόνου του. Τα δύο έργα ζωγραφικής που παρατίθενται, προσφέρουν επιπρόσθετα στοιχεία. Ο 56^{ος} Ψαλμός εμπεριέχει πλήθος εικόνων, που σκιαγραφούν την προσωπικότητα του Δαβίδ και οι μαθητές εντοπίζουν τις εικόνες αυτές και ερμηνεύουν τη χρήση τους. Απαραίτητο κρίνεται να αναζητηθούν επίσης η δομή και τα μέρη της προσευχής.

Στην τρίτη ομάδα δίνεται η Ωδή στην Αφροδίτη της Σαπφούς και ο 3^{ος} Ψαλμός. Η προσέγγιση και η διαπραγμάτευση των τυπικών χαρακτηριστικών της Ωδής της Σαπφούς μελετάται παράλληλα με την προσευχή που στην *Ιλιάδα* (Ιλ. Π. 233-248) απευθύνει στον Δία ο Αχιλλέας, όταν ο Πάτροκλος μπαίνει στη μάχη. Τα κοινά χαρακτηριστικά των δύο δεήσεων είναι η πρότερη εμπειρία των προσευχομένων, η σχέση που θεωρούν ότι έχουν με τους θεούς τους και η βεβαιότητα της πραγμάτωσης των αιτημάτων. Αντίστοιχα και στην παλαιοδιαθηκική προσευχή, όταν ο Δαβίδ διώκεται από τον γιο του, τον Αβεσσαλώμ, και φεύγει από το παλάτι και την Ιερουσαλήμ, η πίστη όχι μόνο στη βοήθεια, αλλά και στη σωστική παρουσία του Θεού σε κάθε του βήμα, είναι κυρίαρχη και αποτελεί πηγή δύναμης και εσωτερικής ειρήνης. Ο Δαβίδ στην τραγική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει, δεν επικεντρώνεται μόνο στα προσωπικά του αιτήματα, αλλά ζητά και την ευλογία του λαού, έννοια που απαιτεί περαιτέρω ανάλυση.

Τέλος η τέταρτη ομάδα καλείται να μελετήσει την προσευχή των πατέρων της ρωσικής μονής της Όπτινα και την προσευχή του Σωκράτη, όπως αυτή παραδίδεται στον πλατωνικό Φαίδρο. Το κοινό χαρακτηριστικό των δύο αυτών προσευχών έγκειται στο γεγονός πως δεν διατυπώνουν αιτήματα σωτηρίας από συγκεκριμένες καταστάσεις, αλλά αιτήματα που φωτίζουν και καθοδηγούν τον άνθρωπο στην καθημερινότητά του. Ο Σωκράτης ζητά εσωτερική ομορφιά και πλούτο στο βαθμό όμως που μπορεί να διαχειριστεί ένας φρόνιμος άνθρωπος. Οι μοναχοί της μονής της Όπτινα προχωρούν περισσότερο και θεολογούν χριστολογικά και ανθρωποκεντρικά. Η ψυχική γαλήνη, η απρόσκοπτη μνήμη του Θεού, η παράδοση της ζωής στο θέλημά Του, και η διάθεση συνεχούς μαθητείας είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά αυτής της προσευχής, τα οποία διαμορφώνουν μία βιοθεωρία και μια επακόλουθη μία στάση ζωής. Αυτή τη στάση επιχειρούν οι μαθητές να σκιαγραφήσουν και να αιτιολογήσουν προσθέτοντας και τη δική τους προσωπική θέση. Αρωγός στην προσπάθεια των μαθητών έρχεται η τέχνη αφού καλούνται να περιγράψουν την «ατμόσφαιρα» του μοναστηριού παρατηρώντας έναν πίνακα που

θεωρείται ότι απεικονίζει το περιβάλλον της Μονής της Όπτινα.

Στάδιο 4° (Αναπλαισιώνοντας): Κατά το τέταρτο στάδιο οι μαθητές/τριες καλούνται να παρουσιάσουν στην ολομέλεια της τάξης τα κείμενα των προσευχών και τα συμπεράσματά τους. Η μαθησιακή διαδικασία ολοκληρώνεται με τη συμπλήρωση ενός κοινού φύλλου εργασίας, που αποσκοπεί στη συγκέντρωση των πορισμάτων και στην κωδικοποίησή τους. Οι μαθητές ζητείται να καταγράψουν τη συχνότητα των ειδών προσευχής και τα κυρίαρχα αιτήματα αλλά και να βρουν ποιες ανάγκες ωθούν τους ανθρώπους στην προσευχή, πάντα σε σύγκριση και παράλληλη θεώρηση με την Κυριακή προσευχή, που μελετήσαμε στην αρχή της δράσης αυτής. Το σύνολο των μαθητών στάθηκε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και κριτική διάθεση στο περιεχόμενο των προσευχών για να καταλήξει στο συμπέρασμα πως στον αρχαιοελληνικό χώρο χαρακτηριστική είναι η απουσία ενός αιτήματος, του αιτήματος της προσωπικής παρουσίας και κοινωνίας προσώπων. Οι παρακλήσεις, η κάλυψη των αναγκών, τα τάματα και οι ευχαριστίες μπορεί να υπάρχουν τόσο στις αρχαιοελληνικές προσευχές όσο και στις χριστιανικές αυτό όμως που διαφοροποιεί ουσιαστικά τα δύο κειμενικά είδη είναι ότι απουσιάζει το «έλθέτω ἡ βασιλεία σου», καθώς, σε τελική ανάλυση, προσευχή σημαίνει αναζήτηση και συνάντηση με τον Θεό, πραγμάτωση μιας αγαπητικής κοινωνίας και ένωσης ανθρώπου και Θεού, πατέρα και παιδιού (Bloom, 1996). Σημαντικό σημείο γνώσης που μπορεί να μετασχηματιστεί σε στάση ζωής είναι ότι οι μαθητές συνειδητοποίησαν πως η προσευχή δεν αποτελεί μια τυπική υποχρέωση του καλού χριστιανού, αλλά είναι «ἀγαθόν» «κορυφαϊότατον», «εὐχή και ὁμιλία Θεοῦ», «κοινωνία ...και ἔνωσης προς Θεόν» (Χρυσόστομος, *Περὶ εὐχῆς*, 461D), «αἰτία χαρᾶς» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐν σάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ*, PG 90, 1420B), γιατί «ἀπογεννᾷ ... [τάς ἀρετάς], διὰ τῆς εἰς Χριστόν συναφείας» (Μάρκος ο Ερημίτης, *Περὶ τῶν οἰομένων ἐξ ἔργων δικαιούσθαι*, PG 65, 936B). Αυτή η προσευχή συνιστά και την απάντηση της Ορθοδοξίας στον συγκρητισμό και τον εγωκεντρισμό της σύγχρονης κοινωνίας. Η προσωπική εμπειρία κοινωνίας ανθρώπου και Θεού γεννά αγάπη ανεκκλήτη, πλούτο αναφαίρετο, καρδιά καιομένη, που καθώς έχει γευτεί τον Κύριο τον σκορπίζει στους γύρω της (Χρυσόστομος, *Περὶ εὐχῆς*, 461-463). Ο επίσκοπος Διοκλείας Κάλλιστος Ware προσεγγίζει ένα σύγχρονο ανθρωπολογικό πρόβλημα μέσα στην προοπτική της προσευχής και γράφει πως η προσωπική κοινωνία με τον Θεό, βοηθάει τον άνθρωπο να εμπλουτίσει και να προσδώσει βάθος στις διαπροσωπικές του σχέσεις (Ware, 1983).

Στάδιο 5° (Αξιολογώντας): Αξιολόγηση εγχειρήματος και αναστοχασμός. Στο στάδιο αυτό, καταληκτικά, ζητήθηκε από τους μαθητές να προσδιορίσουν με μια παράγραφο, με μια ζωγραφιά ή ένα σκίτσο τι αποτελεί για αυτούς προσευχή και να γράψουν οι ίδιοι μια προσευχή με τα δικά τους αιτήματα και τις δικές τους ανησυχίες (ως δραστηριότητα δημιουργικής γραφής).

Το τέλος της ανακεφαλαίωσης πραγματοποιήθηκε με τη δημιουργία ιδεοθύελλας με τα βασικότερα γνωστικά σημεία που έγιναν κτήμα των μαθητών μέσα από τις παραπάνω δραστηριότητες. Ως δεύτερο μέσο αξιολόγησης αξιοποιήθηκε η συνέντευξη-συζήτηση με την οποία αναζητήθηκαν τα αποτελέσματα αυτής της διαθεματικής διδακτικής παρέμβασης.

5. Συμπεράσματα

Η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση, όσον αφορά στη μέθοδο διδασκαλίας και πρόσκτησης της γνώσης, εστίασε σε μαθητοκεντρικά σχήματα και στην κριτική σκέψη. Μέσω της ομαδοσυνεργατικής μεθόδου της προτεινόμενης διδακτικής παρέμβασης, οι μαθητές/τριες εργάστηκαν ομαδικά και ανέπτυξαν έτσι την ικανότητα να συνεργάζονται, να ακούν, να κατανοούν, να συνδιαλέγονται, να διαχειρίζονται διαφωνίες, να επιλύουν προβλήματα, να ασκούν αλλά και να δέχονται εποικοδομητική κριτική, καλλιέργησαν τις αξίες και τις δεξιότητες της συνεργασίας και της διαλλακτικότητας, το γραμματισμό στις κοινωνικές δεξιότητες. Η εν λόγω διαθεματική πρόταση συνέδραμε στον εμπλουτισμό του γνωστικού, συναισθηματικού, δημιουργικού και φαντασιακού δυναμικού των μαθητών και εν τέλει θεωρούμε ότι προσέδωσε μια νέα δυναμική τόσο στο μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας αλλά των Θρησκευτικών. Όσον αφορά στις εκπαιδευτικούς που υλοποίησαν τη διδασκαλία, επιβεβαίωσαν την αντίληψή τους πως η διαθεματικότητα αποτελεί ένα αποτελεσματικό μαθητοκεντρικό εργαλείο για την αλληλεπίδραση και αρμονική συνύπαρξη πολλών και διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων στο χώρο του σχολείου, διαπίστωσαν επίσης διάθεση ενεργής συμμετοχής, εκ μέρους των μαθητών, κινητοποίηση του ενδιαφέροντος και ευχάριστο κλίμα στο πλαίσιο της σχολικής τάξης.

Σε γνωστικό επίπεδο κατά την πορεία της διαθεματικής προσέγγισης μελετήθηκε το φαινόμενο της προσευχής με στόχο να ολοκληρωθεί μια διερεύνηση που θα καταλήξει σε προβληματισμό και ίσως στάση ζωής. Οι μαθητές ενέσκηψαν στο θέμα και μέσα από τα παρουσιαζόμενα κείμενα προσευχής κατόρθωσαν να κατανοήσουν εμπειρικά πως η προσευχή δεν είναι υποχρέωση του πιστού, αλλά είναι συνάντηση, κοινωνία Θεού και ανθρώπου, και στη συνάντηση αυτή τα αιτήματα διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο ενώ το σημαντικό είναι το «ένωπιος ένωπίω», η παρουσία του Θεού και η μεταμόρφωση του ανθρώπου. Με την προσευχή ο πιστός βιώνει τη Βασιλεία του Θεού και μέσα σε αυτή βρίσκει και όλους τους άλλους, τους συνανθρώπους του, που είναι και αυτοί μέλη Χριστού. Αυτή η χριστολογική προσέγγιση έχει ανθρωπολογικές προεκτάσεις, καθώς επιβεβαιώνει το σεβασμό προς τον άλλο, ανανεώνει την κοινωνία των προσώπων, αναπροσδιορίζει τη στάση προς τον αδερφό -τον ίδιο τον Χριστό εν ετέρα μορφή. Με την Κυριακή προσευχή, αφετηρία αλλά και τελικό ζητούμενο, σε σχήμα κύκλου αναζητήσαμε το δρόμο πρόσβασης και ένωσης του ανθρώπου προς το Θεό αλλά και οριζόντια την οδό προς τους άλλους.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Πηγές

Η Αγία Γραφή κατά τους Εβδομήκοντα, (1991). Αθήνα: εκδ. Αδελφότητα Θεολόγων η Ζωή.

Η Αγία Γραφή (Παλαιά και Καινή Διαθήκη), (1997). Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα. Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία.

Μέγας Βασίλειος, *Λόγος Ασκητικός*, PG 31, 869- 881.

Hermann, C.F. (1909, 2007). *Platonis Dialogi: Secundum Thrasylli tetralogias dispositi*. Lipsiae: Teubner. Athens: D.N. Papadimas.

Κλήμης Αλεξανδρέας, *Στρωματείς*, PG 8,685-1381 και PG 9,9-601.

Μάξιμος Ομολογητής, Κεφάλαια Σ', Περὶ Θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ (γνωστικὰ κεφάλαια) , PG 90, 1083-1462.
Μάρκος ο Ερημίτης, Περὶ τῶν οἰομένων ἐξ ἔργων δικαιουῖσθαι, PG 65, 929-966.
Νείλος Ασκητής, *Περὶ Προσευχῆς*, PG 79, 1165-1200.
Χρυσόστομος, *Ομιλία Στ΄, Περὶ εὐχῆς*, PG 64, 461-465.

Ξενόγλωσσες

Cohen, E. (1994). *Designing groupwork*. New York: Teachers College Press, Columbia University.
Cone, T. P., Werner, P., Cone, S. L. & Woods, A. M. (1998). *Interdisciplinary teaching through physical education*. Champaign IL: Human Kinetics.
Dressler, B. (2006). *Unterscheidungen. Religion und Bildung*. Forum Theologische Literaturzeitung (ThLZ.F 18/19). Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
Glaserfeld, E. von. (1989). Cognition, Construction of Knowledge and Teaching. *Synthese*, 80(1), 121-140.
Jackson, B. (1971). The Prayers of Socrates. *Phronesis*, 16(1), 14-37.
Jacobs, H. (1989). *Interdisciplinary curriculum: Design and implementation*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
James, W. (2002). *The Variety of Religious Experience, A Study in Human Nature*. Pennsylvania: Pennsylvania State University.
Mauss, M. (1909). *La Prière*, Paris: Félix Alcan. (<http://classiques.uqac.ca/>)
Mezirow, J. (1998). On Critical Reflection. *SAGE journals*, 48(3), 185–198.
Perkins, D. (1994). *The Intelligent Eye. Learning To Think by Looking at Art*. Santa Monica: The Getty Center for Education in the Arts.
Wood, D. (1998). How children think and learn: The social contexts of cognitive development. Oxford: Blackwell.

Ελληνόγλωσσες

Αλαχιώτης, Σ. (2002). Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, 7, 7-18.
Bloom, A. (Μητροπολίτης Αντώνιος του Σουρόζ) (2007). *Θέλει τόλμη η προσευχή/ μτφρ. Δ. Κόκκινος*. Αθήνα: εκδ. Ακρίτας.
Καζάζης, Ι.Ν. & Καραμήτρου, Α., (2001). *Ανθολόγιο Αρχαϊκής Λυρικής Ποίησης. Διδακτικό εγχειρίδιο*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
Κόκκος, Α. και συνεργάτες (2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
Κολιάδης, Ε. (2002). Γνωστική Ψυχολογία, Γνωστική Νευροεπιστήμη και Εκπαιδευτική πράξη. Μοντέλο επεξεργασίας πληροφοριών, Τόμος Δ΄. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.
Μαντζαρίδης, Γ. (2003). *Χριστιανική Ηθική II*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Πουρναρά.
Μαρωνίτης, Δ.Ν. (2014). *Έπος και δράμα. Από το χθες στο αύριο*. Αθήνα: εκδ. Άγρα.
Ματσαγγούρας, Η. (2002). Διεπιστημονικότητα, Διαθεματικότητα και Ενισχυτική στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 7, 19-36.
Ματσαγγούρας, Η. (2003). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.
Μητροπούλου, Β. (2008). Το εκπαιδευτικό λογισμικό στη διδασκαλία του

- μαθήματος των Θρησκευτικών. Θεσσαλονίκη: εκδ. Βάνιας.
- Μπούκης, Χρ. (1978). *Ορθοδοξία, Πίστη και Ζωή*, Γ' γυμνασίου. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Σκαλτσής, Π. (2007). Η παράδοση της κοινής και της κατ' ιδίαν προσευχής. Με ειδική αναφορά στο ωρολόγιο του Θηκαρά. Θεσσαλονίκη: εκδ. Πουρναρά.
- Σμέμαν, Α. (2002). *Πάτερ ημών*/μτφρ. Ιω. Λάμπας. Αθήνα: Μαΐστρος.
- Στανισλόε, Δ. (2009). *Προσευχή και Ελευθερία. Υπερβαίνοντας τη φύση και τον θάνατο*/μτφρ. Β. Αργυριάδης, Κ. Μαργιόλης, Σ. Κακαλή. Αθήνα: Εν πλω.
- Ware, K. (2015). *Η δύναμη του Ονόματος*, Η προσευχή του Ιησού στην ορθόδοξη Πνευματικότητα/μτφρ. Δ. Χουλιάρáκης, Ελ. Μασσαλή, Δ. Κόκκινος. Αθήνα: εκδ. Πορφύρα.

Δικτυογραφία

Ανακτήθηκαν στις 05/06/2018:

Artfulthinking: <http://www.pz.harvard.edu/projects/artful-thinking>

Μουσείο Καλών Τεχνών Βουδαπέστης: <http://www.szepmuveszeti.hu/>

Εθνική Πινακοθήκη Λονδίνου: <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings>